

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ ОРІЄНТИРІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто розвиток національної макросистеми оцінюється в системі показників національних рахунків. Макроекономічна динаміка досліджується із застосуванням методології зіставлення структурних змін в таблицях "витрати – випуск"

Постановка проблеми. В умовах складних та суперечливих перетворень виникає потреба у розробленні наукового підґрунтя для визначення стратегічних орієнтирів економічного розвитку. Відповідно до існуючої практики для визначення темпу та інтенсивності цього процесу використовується показник ВВП. Дійсно, динаміка зміни цього показника дає узагальнене уявлення про підсумкові кількісні результати функціонування як усіх видів економічної діяльності, так і національної економіки в цілому. Але відповідний аналітичний апарат не налаштований на врахування тієї обставини, що зміна величини будь-якого підсумкового макроекономічного параметра супроводжується відповідними якісними зрушеннями у його структурних складових. Проблема полягає в тому, що саме останнє, по суті, і впливає на економічний розвиток, формує його модель та відображає його напрям.

Відхід від спрощеного суто кількісного розуміння властивостей економічного розвитку передбачає перехід до його якісного оцінювання, в тому числі і методами формулювання висновків через порівняння параметрів функціонування реального сектору економіки за видами економічної діяльності. Відправним моментом відповідних методологічних засад є те, що ВВП або ВДВ є одними зі статистичних показників для відображення сукупної вартості продукції усіх видів економічної діяльності, структурні зрушення яких відчутно впливають на якісні параметри економічного розвитку національної макросистеми (НМС). Визначальним критерієм такого статистичного оцінювання є пошук шляхів відображення тих макроекономічних пропорцій за видами економічної діяльності які дають уявлення про міжгалузеві орієнтири економічного розвитку НМС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Запорукою стабільності та сталості розвитку є зростання ВВП не за рахунок екстенсивного використання природних ресурсів і виробничих потужностей та жорсткого нормування товарних і грошових відносин, а виключно як наслідок запровадження новітніх технологій, вільного узгодження пропозицій виробників і попиту споживачів, та функціонування національної економіки на засадах збалансованої і самодостатньої галузевої структури.

За часів адміністративно-командного розподілу виробничих факторів міжгалузеві параметри нарощування валового сукупного продукту в Україні встановлювались централізованим нормуванням [1]. З переходом на ринкові принципи господарювання втрачають актуальність відповідні підходи до статистичного оцінювання галузевих пропорцій. Наприклад, розподіл виробництва продукції на групи "А" і "Б".

Значний досвід розроблення методик і прикладного інструментарію щодо формування виробничої структури накопичений у ринкових умовах господарювання переважно для корпорацій. Різного роду матриці широко використовуються як інструменти оптимізації розподілу обмежених інвестиційних ресурсів, для визначення стратегічних зон господарювання (СЗГ), які є найбільш перспективними для визначення конкурентного статусу та прибутковості корпорації. Відносно повне та обґрунтоване уявлення про якість продуктового портфелю, спрямування основних інвестиційних потоків та сталість перспективної стратегії здійснюється з використанням галузевих параметрів розвитку (матриця Бостонської консалтингової групи, матриця Мак-Кінзі, тощо) [2, с. 252; 3, с. 86–89]. Якщо розглядати подібні методологічні підходи, як такі,

що полягають у відображенні відносного положення самостійних видів економічної діяльності на матриці з певними координатами, то цілком природно припустити можливість його використання і на рівні галузей національної економіки. Адаптація цих інструментів до визначення орієнтирів розвитку на макrorівні дозволить наочно уявити основні тенденції та зміни у національній економіці, хоча їх зміст та інформаційне навантаження потребують відповідної модифікації.

Метою дослідження є розроблення системи показників, алгоритму розрахунків та методично-інформаційного забезпечення для визначення міжгалузевих орієнтирів економічного розвитку НМС.

Викладення основного матеріалу дослідження. При розробленні методології визначення міжгалузевих орієнтирів економічного розвитку НМС можна скористатися значним практичним досвідом оцінювання впливу структури виробництва на стратегічну поведінку суб'єктів господарювання. Відповідна адаптація дослідницьких прийомів здійснюється за принципом "від зворотного", коли цільовим орієнтиром дослідження є поведінка незалежних виробників за видами економічної діяльності. Якщо зростання сукупного виробництва є збалансованим з погляду на ефективність і користність, тоді оцінювання перспектив розвитку НМС можна звести до екстраполяції минулих тенденцій у майбутнє. Але такі фактори, як принципи господарювання та відкритість впливам міжнародної конкуренції, призводять до невизначеності перспектив розвитку [4]. Диференціація видів економічної діяльності за критеріями використання можливостей щодо подолання небезпек обумовлює різноспрямованість впливів на СЗГ, коли сукупність орієнтирів на отримання економічної вигоди виробниками визначає структурні пропорції економічного розвитку НМС.

Відомі методи оцінювання передбачають встановлення ступеня привабливості СЗГ щодо розподілу обмежених ресурсів для отримання економічної вигоди та закріплення позицій на ринку. Обмеженість інвестиційних ресурсів і невизначеність перспектив щодо зростання рентабельності, продуктивності, капіталовіддачі у межах окремих видів економічної діяльності обумовлює потребу в застосуванні витончених механізмів розподілу ресурсів. У межах методології визначення міжгалузевих орієнтирів економічного розвитку НМС вирішується аналогічна задача розстановки пріоритетів між різними СЗГ – видами економічної діяльності.

Статистичне забезпечення управління щодо визначення галузей, які є стратегічними орієнтирами економічного розвитку – це сукупність статистичних методів, моделей, алгоритмів, методик та прийомів оброблення інформації, які використовуються для створення системи управління діяльністю реального сектору.

Метою статистичного забезпечення управління є виявлення потенційних можливостей і резервів галузей для забезпечення економічного розвитку НМС через здійснення їхнього комплексного економіко-статистичного дослідження.

Для реалізації поставленої мети потрібно забезпечити виконання таких завдань:

- визначити темпи приросту випуску продукції за видами економічної діяльності;
- розрахувати частку конкретного виду економічної діяльності у загальній кількості виробленої продукції;

- визначити ефективність кожного виду економічної діяльності у динаміці;
- розрахувати кошторис витрат на виробництво за видами економічної діяльності;
- побудувати матрицю “рентабельність – темп – частка”, забезпечивши позиціонування галузей за квадрантами: перспективні галузі, галузі розвитку, галузі забезпечення розвитку та витратні галузі.

Таблиця 1. Система показників для визначення міжгалузевих орієнтирів економічного розвитку НМС

№ з/п	Назва показника	Формула відображення	Одиниця вимірювання	Економічна інтерпретація показника
<i>I. Система показників для розрахунку рентабельності виду економічної діяльності</i>				
1	Рентабельність	$РЕНТ_i = \frac{ЧПЗД_i}{КВ_i} \times 100$	%	Прибутковість капітальних витрат
2	Чистий прибуток, змішаний дохід	$ЧПЗД_i = ВПЗД_i - СОК_i$	грн.	Доходи, очищені від споживання основного капіталу
3	Кошторис витрат	$КВ_i = ПС_i + ОП_i + СОК_i$	грн.	Сукупні витрати на виробництво i-го виду економічної діяльності, згруповані відповідно до кошторису витрат підприємства
4	Валовий прибуток, змішаний дохід	$ВПЗД_i$	грн.	Комплексний показник: споживання основного капіталу; первинні доходи, отримані корпорацією в результаті участі в процесі виробництва; а також дохід некорпорованих підприємств, які належать домашнім господарствам
5	Споживання основного капіталу	$СОК_i$	грн.	Знос основних засобів виробництва протягом року з урахуванням їхньої реальної вартості
6	Проміжне споживання	$ПС_i$	грн.	Витрати інституційних одиниць на власні виробничі потреби
7	Оплата праці найманих працівників	$ОП_i$	грн.	Винагорода в грошовій та натуральній формі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за роботу, виконану в звітному періоді
<i>II. Система показників для позиціонування на матриці “рентабельність – темп – частка”</i>				
8	Темпи приросту випуску продукції i-го виду економічної діяльності	$TBB_{i,t} = \frac{BB_{i,t}}{BB_{i,t-1}} \times 100$	%	Характеризує відносне прискорення зміни випуску продукції конкретного виду економічної діяльності
9	Випуск продукції i-го виду економічної діяльності у порівнянних цінах	$BB_{i,t} = \frac{BB_{i,t-1}}{I_{i,t-1}}$	грн.	Характеризує випуск продукції конкретного виду економічної діяльності у цінах останнього року
10	Частка продукції i-го виду економічної діяльності у загальному випуску	$vb_i = \frac{BB_i}{\sum_{i=1}^n BB_i} \times 100$	%	Характеризує внесок кожного виду економічної діяльності у загальний випуск

Привабливість видів економічної діяльності (галузей) для реалізації як державних, так і приватних інвесторів оцінюється з урахуванням:

1. Прогнозу економічних, політичних, соціальних та технологічних умов розвитку.
2. Найважливіших тенденцій, ймовірності випадкових подій, ступеня нестабільності та невизначеності.
3. Екстраполяції минулих тенденцій зростання, визначення майбутнього попиту та його можливих зрушень.
4. Рівня потенційних потреб у капіталовкладеннях як інвестиційного впливу на майбутні зміни.
5. Можливостей НМС щодо реалізації стратегії розвитку галузі, включаючи загальне управління, можливості збуту на внутрішньому та міжнародному ринках, організацію впровадження інновацій.
6. Перспектив впливу кожного виду економічної діяльності на економічний розвиток НМС з урахуванням факторів економічної, політичної, технологічної та соціальної нестабільності.

Результати оцінювання привабливості та стратегічних перспектив галузі зважуються при розробленні організаційно-економічних механізмів сприяння зміцненню та переорієнтації їхніх позицій у загальній структурі виробництва. Методологічна єдність такого оцінювання з методикою дослідження ринкового позиціонування забезпечується через відображення відносного положення окремих видів економічної діяльності на матриці координат розвитку.

Адаптація цієї методики для визначення стратегічних орієнтирів економічного розвитку на макрорівні через відповідну модифікацію змістовного та інформаційного

Завданням аналізу відповідає система статистичних показників (табл. 1). Алгоритм визначення міжгалузевих орієнтирів економічного розвитку НМС здійснюється за схемою (рис. 1).

навантаження дозволить дослідити основні тенденції та зміни в НМС. Приведення до порівнянного виду вартісних показників таблиць “витрати-випуск”, параметри яких є відмінними у різні часові періоди, здійснене за відповідною методикою [5].

Поетапне статистичне оцінювання динамічних зрушень у взаємозв'язку з найважливішими макроекономічними параметрами НМС за видами економічної діяльності (галузями) здійснюється для встановлення міжгалузевих стратегічних орієнтирів забезпечення економічного розвитку [6]:

1. Визначення відносних пропорцій за показниками таблиць “витрати-випуск”:

- ефективність витрат (рентабельність) галузей;
- темпи зміни обсягів виробництва продукції галузей;
- частки продукції галузей у загальному випуску.

2. Побудова графічної матриці “рентабельність–темп–частка” (рис. 2). Умова порівнянності результатів розрахунків, виконаних для різних часових періодів, досягається шляхом приведення всієї бази статистичних даних до єдиних параметрів відображення:

- максимальних і мінімальних галузевих значень координат “рентабельність” і “темп зміни”;
- координат перетину осей “рентабельність” і “темп зміни”;
- масштабу відображення показника “частка” в загальному випуску.

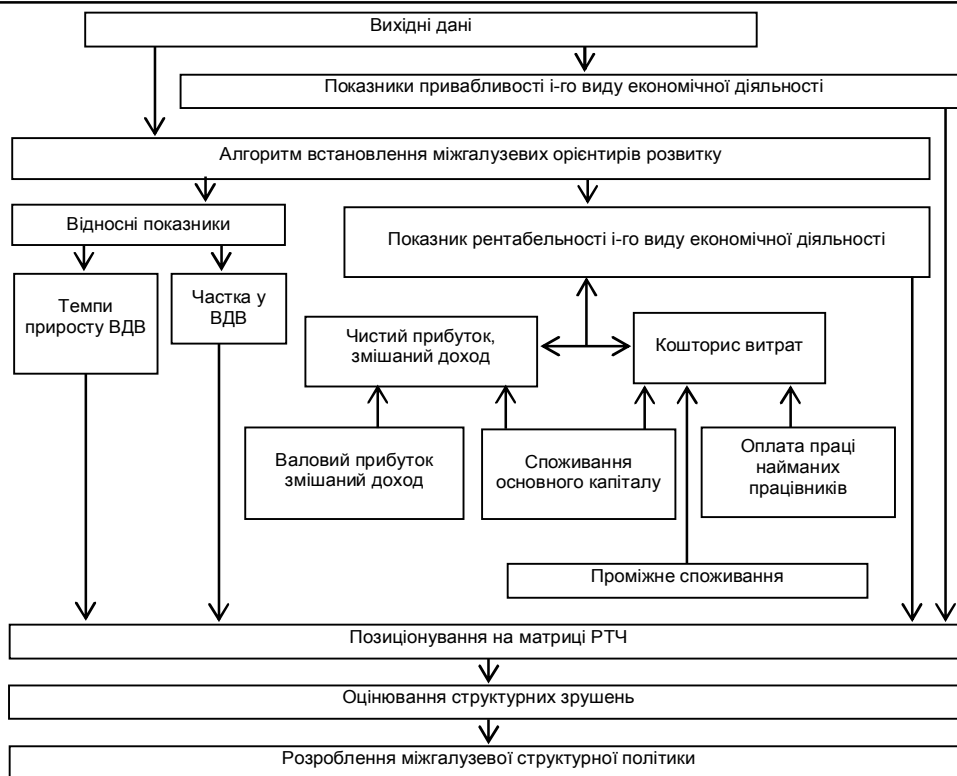

Рис. 1. Алгоритм визначення міжгалузевих орієнтирів економічного розвитку НМС

3. Статистичне оцінювання міжгалузевих пропорцій та їхніх змін. Порівнянність часток продукції галузей у загальному випуску забезпечується єдиним графічним масштабом їх відображення, що дає уявлення про кількісні пріоритети НМС. В обраних координатах матриці "рентабельність-темп-частка" статистичне оцінювання здійснюється за такими умовними визначеннями: "галузі розвитку" – у квадранті додатних темпів зміни обсягів виробництва і рентабельності; "перспективні галузі" – у квадранті додатних темпів зміни обсягів виробництва і від'ємної рентабельності; "галузі забезпечення розвитку" – у квадранті додатної рентабельності та від'ємних темпів зміни обсягів виробництва; "витратні галузі" – в квадранті від'ємних темпів зміни обсягів виробництва і рентабельності.

4. Статистичне оцінювання впливу архітекtonіки організаційно-економічного механізму управління розвитком НМС на зрушення у міжгалузевій структурі. Загальний характер змін (позитивні, негативні, нейтральні) визначається впливами ринкових і адміністративних інституційних механізмів (антимонопольне, митне, податкове

законодавство, кон'юнктура вітчизняних і закордонних ринків, корпоративні домовленості та угоди) на статистичні параметри галузей. Динаміка макроекономічних показників обсягу виробництва за видами економічної діяльності відображає процес відтворення у якісних категоріях темпів зростання і рентабельності (ефективності) використання виробничих факторів.

5. Інтерпретація результатів статистичного оцінювання динамічних зрушень макроекономічних параметрів за видами економічної діяльності для встановлення міжгалузевих орієнтирів економічного розвитку НМС і визначення напрямів відповідних корегувань архітекtonіки організаційно-економічного механізму управління розвитком. Стійкий позитивний економічний розвиток НМС забезпечується тими високорентабельними видами економічної діяльності, надходження від яких перерозподіляються ринковими і адміністративними механізмами на підтримку дотаційних і перспективних секторів економіки.

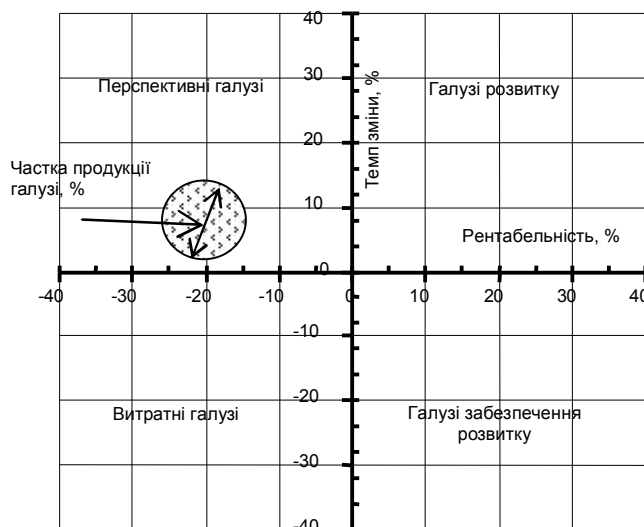

Рис. 2. Матриця "рентабельність – темп – частка" галузі

Рентабельність за видами економічної діяльності розраховується за авторською методикою у показниках таблиць "витрати-випуск" та полягає у наступному [7]:

1. Визначення підсумкових витрат на проміжне споживання за видами економічної діяльності в поточних цінах. Витрати на проміжне споживання групуються як по рядках (промисловість – добувна, обробна, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; сільське господарство – мисливство, лісове господарство та рибне, тощо), так і за стовпчиками (нефінансові корпорації, фінансові корпорації, сектор загального державного управління, домашні господарства, некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства).

2. Групування оплати праці найманих працівників за видами економічної діяльності в поточних цінах.

3. Групування витрат на споживання основного капіталу за видами економічної діяльності.

4. Розрахунок кошторису витрат за видами економічної діяльності як суми проміжного споживання, оплати праці найманих працівників з відрахуваннями на соціальні заходи та споживання основного капіталу.

5. Групування валового прибутку, змішаного доходу за видами економічної діяльності.

6. Розрахунок чистого прибутку, змішаного доходу як різниці між валовим прибутком, змішаним доходом та споживанням основного капіталу. Використання чистого прибутку, змішаного доходу за видами економічної діяльності як абсолютного показника ефективності ускладнене через зміну грошових одиниць, різну структуру витрат, тощо. Відносний показник ефективності видів економічної діяльності позбавлений цих вад та дозволяє здійснювати достовірне статистичне оцінювання.

7. Розрахунок рентабельності за видами економічної діяльності як відносного показника ефективності, який визначається як результат відношення чистого прибутку змішаного доходу до кошторису витрат за видами економічної діяльності.

Оцінювання міжгалузевих структурних зрушень за використанням статистичних даних України у цінах останнього року показує аналітичні можливості цієї методики щодо виявлення реальних тенденцій структурних змін. Оцінювання за прийнятими умовними позначеннями показало, що в координатах нульових темпів змін і 10-відсоткової рентабельності переважна частка загального випуску жодного разу не потрапляє до квадранта "галузі розвитку". Найчастіше рух відбувається в межах квадрантів витратних галузей і галузей забезпечення економічного розвитку з майже незмінними пропорціями їхньої частки в загальному випуску. Лише наприкінці періоду дослідження відмічається тенденція до зосередження в квадранті "перспективні галузі". Динаміка української економіки за видами економічної діяльності відображає значні міжгалузеві розбіжності.

Враження про те, що аграрна і торговельна галузі у 1991–1994 рр. забезпечували економічний розвиток НМС, а іноді (2000 р.) навіть були лідерами розвитку, обумовлене орієнтацією системи національних рахунків на відображення кількісних параметрів. Значне зростання рентабельності цих галузей було спричинене суттєвим скороченням собівартості у частині витрат на основні виробничі фактори праці і капіталу. Відповідно до загальнотеоретичних положень, такі зміни повинні мати позитивні наслідки, але падіння продуктивності праці саме в зазначених видах економічної діяльності вказує на наявність зрушень, несприятливих для позитивного економічного розвитку НМС. В умовах існуючого організаційно-економічного механізму управління розвитком НМС

прагнення до отримання прибутку в підприємницькому секторі економіки реалізується через штучне скорочення витрат.

Орієнтація на скорочення розмірів оплати праці найманих працівників і значні затримки з її виплатою водночас із виводом прибутку з виробничого сектору економіки та обмеженням амортизаційних відрахувань означають здешевлення робочої сили і гальмування відновлення основних виробничих засобів, що жодним чином не відповідає умовам забезпечення прогресивного розвитку НМС.

Неспроможність аграрного сектору вирішити проблему переоснащення основними виробничими засобами та суттєве зниження валового нагромадження основного капіталу в міжгалузевій структурі НМС вказує на відсутність політики збалансованого державного регулювання співвідношення між оплатою праці, ціноутворенням та прибутком. Такий стан можна пояснити стихійними впливами ринкових механізмів, помноженими на безпорадність складової державного регулювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Теоретичне узагальнення отриманих результатів аналізу галузевого потенціалу на матриці "рентабельність – темп – частка" ще раз підтверджує виправданість орієнтації методології статистичного оцінювання економічного розвитку на розроблення прийомів і методів визначення якісних параметрів НМС. Виконані відповідно до викладеної методики розрахунки показали зміну міжгалузевих структурних пропорцій за видами економічної діяльності в Україні у бік погіршення інституційно-господарських умов формування ВВП. На наявність об'єктивних передумов для такої ситуації вказує порівняння результатів досліджень міжгалузевих структурних зрушень за видами економічної діяльності України і в промисловості СРСР, виконаних за єдиною методикою [8, с. 118–121].

Адаптація тієї методики, яка розроблена в умовах цілком відмінних від командно-адміністративних принципів господарювання (матриця Бостонської консультативної групи), до умов статистичного оцінювання економіки України і СРСР дає уявлення про орієнтири макроекономічних зрушень в сучасній вітчизняній економіці. В загалом це дає можливість збагатити дослідницький апарат у напрямі розширення уявлення про загальні принципи забезпечення економічного розвитку НМС [9].

Статистичне оцінювання позицій видів економічної діяльності в координатах матриці "рентабельність–темп–частка" дає розширене бачення критеріїв формування архітекtonіки організаційно-економічного механізму управління розвитком НМС:

1. Розроблення стратегії економічного розвитку за видами економічної діяльності.

2. Удосконалення механізмів впливу на розподіл обмежених інвестиційних ресурсів між стратегічними орієнтирами розвитку за допомогою інструментів бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики.

3. Визначення видів економічної діяльності, які формують міжнародний конкурентний статус та ринкові позиції країни у світовому економічному середовищі.

Методологія статистичного оцінювання економічного розвитку НМС вперше розкриває питання щодо встановлення якісних параметрів видів економічної діяльності в кількісних пропорціях їхньої макроекономічної ефективності за сукупністю показників рентабельності виробництва, темпів змін обсягів випуску продукції та їхньої частки в загальному випуску.

Практичним результатом наведеного дослідження є виявлення значно ширших можливостей щодо постановки завдання з розроблення механізмів

досягнення стану стабільного економічного розвитку, який не обмежується збільшенням кількісних параметрів НМС. Настає потреба на послідовне стимулювання природного процесу відновлення галузей-лідерів та ліквідації розбалансованості суспільного виробництва є одним з головних завдань реструктуризації НМС.

Максимальна відповідність ресурсного потенціалу до стратегічних цілей НМС досягається шляхом розроблення та запровадження відповідної міжгалузевої політики. Приклад вдалої реалізації впорядкованого впливу на ринок демонструє Японія, де після другої світової війни були створені відповідні державні структури: Центр стабілізації економіки, Рада відновлення та інші подібні установи [10, с. 152]. Для розробки механізмів зосередження матеріальних ресурсів, фінансів і робочої сили на відновлення зруйнованих війною провідних галузей та інфраструктури промисловості тут були переосмислені і запроваджені принципи державної економічної політики не країн – світових ринкових лідерів, а централізованого адміністративного апарату управління в СРСР.

Список використаної літератури:

1. Народное хозяйство СРСР за 1989 г. 2. *Дафт Р.Л.* Менеджмент – СПб.: "Питер", 2000. – 832 с. 3. *Ансофф И.* Стратегическое управление / *И. Ансофф*; [сокращ. пер. с англ.; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко] – М.: Экономика, 1989. – 519 с. 4. *Попова В.В.* Політичні і економічні складові розвитку / *В.В. Попова, В.Г. Федоренко* // *Економіка і держава*. – 2005. – №1. – С. 2-7. 5. *Парфенцева Н.О.* Зміщення рядів динаміки ВВП для статистичного аналізу національної економіки / *Н.О. Парфенцева, В. В. Попова* // *Статистика України*. – 2008. – №4. – С.47-53. 6. *Попова В.В.* Міжгалузеві

орієнтири формування ВВП в Україні / *В.В. Попова* // *Статистика України*. – 2007. – №3. – С. 44-50. 7. *Парфенцева Н.О.* Ефективність національної економіки в системі показників міжгалузевого балансу / *Н.О. Парфенцева, В.В. Попова* // *Фінанси України*. – 2008. – №10. – С.39-52. 8. *Попова В.В.* Факторная теория экономического роста и развития: [Монография] / *Попова В.В.* – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2005. – 451 с. 9. *Попова В.В.* Стратегічні орієнтири макроекономічного розвитку / *В.В. Попова* // *Управління стратегічними змінами на підприємстві: концептуальні засади, методологія та практика: Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції*. – К.: Київ. нац. Торг. – екон. ун-т. – 2005. – С. 49-51. 10. Японские предложения по реформе экономики в Советском Союзе. Под ред. Хидэдзо Инаба и Сэйдзи Цуцуми. – М.: Шелковый путь, 1991. – 167 с.

ПОПОВА Валентина Вікторівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки підприємств Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Наукові інтереси:

– теоретико-методологічні основи статистичного дослідження економічних і соціальних явищ та процесів;
– методологія статистичного оцінювання закономірностей динаміки соціально-економічних явищ та організаційно-економічного механізму управління розвитком національної макросистеми у системі національних рахунків.

Стаття надійшла до редакції 02.11.11 р.